

LA VIDA EN BLOC

MANUEL DELGADO

139

1. Les formes maleïdes d'habitar

Què és Badia? Una ciutat? La resposta hauria de ser negativa, perquè, tot i que Badia ha dut aquesta qualificació integrada en la toponímia durant gairebé vint anys, no té cap de les característiques que ens permetrien parlar de ciutat, si més no en el sentit clàssic d'un sistema de construccions més aviat dens, on la gent desenvolupa un nombre heterogeni d'activitats, troba oportunitats per prosperar i protagonitza un conjunt diversificat d'expressions vitals. Badia és potser un barri? Sens dubte ho és, si entenem per barri un segment visualment distingible d'una ciutat, amb la qual està vinculat, tant formalment com funcionalment. És un barri de Sabadell, ciutat amb la qual manté relacions de mobilitat constants i funciona en bona mesura com un apèndix seu; és un barri de Barberà del Vallès, amb el qual conforma un continu morfològic, pel nexa que li presta la Ciutat Jardí, una zona de torretes de la qual Badia és una mena d'afegit en versió pobre, mantingut oportunament a distància per un carrer que fa de mur de contenció. També, i sobretot, com totes les altres poblacions de l'entorn, Badia és un barri més de Barcelona, una pròtesi de descàrrega on diversos milers de barcelonins provinents de les classes populars i de la immigració van ser exiliats en un cert moment.

140 Ara bé, si per barri entenem un concepte carregat de sentimentalitat, aquella comarca on les persones han de rebre les primeres lliçons de vida social més enllà de la pròpia llar, Badia no tenia, d'entrada, gaires elements per ser-ho. Tot i això, hem pogut sentir sovint com la gent d'allà al·ludia a aquell conjunt de moles de formigó com "el barri". I, finalment, Badia és un poble? Està clar que no, si més no, d'acord amb la imatge romàntica que tenim d'una pretesa unitat convivial on la gent es coneix i pot reclamar tradicions i arrelaments compartits, tot allò que permetria els veïns i les veïnes de Badia dir d'ells mateixos el que no diran mai: que són "de poble", encara que sovint al·ludeixin al lloc on viuen com "el meu poble".

Ara bé, ni poble, ni barri, ni ciutat. El llenguatge tècnic diria que Badia és un "grup d'extensió residencial", però tots sabem que Badia és un polígon, tal i com es reconeixia als títols de crèdit finals de *Perros Callejeros*, la mítica pel·lícula de Juan Antonio de la Loma sobre la delinqüència juvenil del final dels setanta, on especificava que el rodatge del filme s'havia fet al "Polígono Badia". Més en concret, Badia podria ser l'exemple perfecte –justament per les imperfeccions que l'acompanyen des del naixement– d'allò que s'anomenava una ciutat dormitori, i també, una ciutat-satèl·lit. Ni ciutat pròpiament dita, ni barri, ni poble, Badia neix d'un pla, en aquest cas un pla parcial i, quan es parla de pla, ja se sap que és un eufemisme per amagar el que sovint –com en aquest cas– no és més que una racionalització de la simple i pura segregació residencial dels sectors socials més desfavorits, continuadora del que van ser a Espanya després de la guerra i, successivament, les colonitzacions, els poblats dirigits o les unitats veïnals d'absorció.¹ L'abril de 1994, Badia deixava de ser un híbrid difícil de definir políticament, administrat per una mancomunitat depenent dels ajuntaments de Barberà i Cerdanyola, i es convertia en un municipi independent. De Ciutat Badia, un nom que explicitava la seva naturalesa de típica ciutat satèl·lit d'una perifèria urbana –en aquest cas, a la conurbació de Barcelona–, a Badia del Vallès, una manera de reconèixer la voluntat de camuflar el seu pecat original com a esguerro alhora urbanístic i administratiu, i autoconferir-se un arrelament al territori –el Vallès Occidental– de manera que, llegint-ne el nom al costat d'un punt en un mapa de la comarca, fes la impressió que "allò" havia estat sempre allà. Com si adoptar el nou nom esdevingués un acte portentós, un sortilegi que, per la capacitat màgica del llenguatge de fer-se en realitat, permetés a una pseudociutat o al barri marginal d'una ciutat reclamar que alguna vegada havia estat un poble.²

Badia, pel que sembla, compendia tots els defectes d'un cert model d'urbanisme recurrentment abominat, una forma maleïda d'habitar, que entre nosaltres s'assimila al "desarrollisme" franquista, però que respon a les darreres expressions d'un model de creixement urbà generalitzat a Europa a la dècada dels cinquanta i els seixanta.³ Badia és filla directa d'un ambient marcat a tot el continent per l'expansió econòmica i industrial de les ciutats, per la proliferació de polígons industrials a les perifèries urbanes, per les grans transformacions que van acabar amb grans extensions de sòl agrícola, pels grans allaus d'immigrants provinents de les zones més deprimides de cada país o dels països més pobres, per les millores als transports i les comunicacions... Tot aquest quadre socioeconòmic animarà la construcció de grans concentracions d'habitatges, projectats, aixecats i gestionats d'una manera unitària, sovint mancats dels mínims requisits infraestructurals i que s'aprofiten de l'adquisició privada o de l'expropiació pública de grans lots de terreny rurals o residuals a preus molt baixos. Es tracta de l'activació primària de grans parcel·les mitjançant la instal·lació d'enormes paquets d'habitatges, desconnectats de qualsevol centre, sovint d'esquena a qualsevol definició urbana i gairebé d'esquena a l'arquitectura.⁴

En aquest context –la generalització d'una tipologia determinada d'habitatge massiu–, Badia representa l'intent de descentralització residencial de Barcelona d'una classe obrera provinent de la immigració, i la generació d'una gran àrea metropolitana al seu voltant, particularment cap a la segona corona, que abasta comarques com ara el Vallès Occidental i l'Oriental, el Garraf i el Maresme. Més enllà, el fenomen implica, al seu torn, la concreció de l'auge de la indústria immobiliària i polítiques d'habitatge social massiu que reben l'afluència d'inversions ingents, tant públiques com privades. El punt de partida: el Pla d'Ordenació Urbana de Barcelona i la seva zona d'influència, l'anomenat "Pla Soteras" i el Pla Provincial de 1959, que implica el desbordament metropolità de la ciutat de Barcelona. Badia apareix, en aquest escenari general, en un tercer període de l'expansió urbana, definida pel Pla Director de 1968 i basada precisament en polígons d'habitatges de promoció pública o privada,⁵ una etapa caracteritzada per la concentració de la gestió i la desvinculació entre urbanització i edificació. En un cas com el de Badia, la mecànica va ser: primer, l'anomenada Gerència de Urbanització adquireix els terrenys i els prepara; després, els cedeix a l'Institut Nacional de la Vivienda, que li havia fet l'encàrrec, i aquest ordena executar-los a l'Obra Sindical del Hogar, que treu a concurs la realització de l'obra, obtinguda finalment per Cubiertas y Tejados. En un context general, el procés s'inicia

141

142 els anys seixanta amb polígons com els de Ciutat Meridiana, Sant Ildefons o la Guineueta, dins del terme municipal de Barcelona, i s'amplifica amb els grans polígons metropolitans de promoció pública o privada, com ara Bellvitge, La Mina, Cinc Roses, Gornal o la mateixa Badia. Aquesta tercera etapa –a la qual correspondria situar també polígons com ara Can Serra, Fonollar, Bellvitge, Canyelles, La Mina, Sant Cosme, Cinc Roses, entre d'altres– se situaria a la primera meitat dels anys setanta, quan, perduda ja del tot la voluntat força experimentadora dels primers moments –el barri de Viviendas del Congreso (avui, Congrès) o el Polígon Montbau, iniciats a la dècada dels cinquanta–, l'edificació massiva i en sèrie genera l'aparició de grans immobiliàries preocupades exclusivament per la rapidesa en l'execució, encara que sigui a costa de la qualitat dels materials emprats, de la dotació de serveis i de l'adequació de les infraestructures.

Certament, aquesta gènesi com un conglomerat humà urbanitzat no és absolutament original. Amb els precedents directes de les cases barates del final dels anys vint, respon a un model de concentració d'habitatges que es comença a experimentar i ofereix les seves expressions més interessants als anys trenta –els *siedlungen* alemanys o les *höfe* austríaques, per exemple–, es perverteix de la mà dels urbanismes nazifeixista i soviètic, i es generalitza, ja completament envilit, en la dècada dels seixanta, quan totes les grans ciutats europees i moltes altres del món sencer veuen com s'escampen per les seves perifèries grans barris de blocs de cases, que obeeixen a un model d'expressió més eloqüent i espectacular, els *grands ensembles* francesos o les *new towns* britàniques. Aquest tipus de macrounitats residencials encarnava –tot i que d'una manera completament distorsionada per la preeminència d'interessos polítics o immobiliaris gens ni mica utòpics– el model de nuclis urbans integrals que havien concebut els Congressos Internacionals d'Arquitectura Moderna, plasmat a la Carta d'Atenes i que l'urbanisme i l'arquitectura organicismes es van encarregar de difondre. La doctrina en la qual es fonamentaven, almenys en les seves arrels, és ben coneguda, i destaca precisament per instal·lar l'habitatge al centre de les seves preocupacions. Quins són els seus objectius, dels quals la construcció en blocs intenta ser la troballa: simplificació, economia de reagrupament, control legal de l'edificació, pedagogia pública, salut, higiene, antiacademisme, organització de la circulació, ordre funcional, separació de funcions, qüestionament de la graella convencional de carrers i, sobretot, la idea d'unitat de veïnatge, tan valorada en la tradició visionària d'Owen o Fourier, d'una solució planificada al problema de l'habitatge per mitjà de grans grups d'habitatges, protegits del tràfic urbà i aixecats en grans extensions de terreny, com més alliberats possible de constriccions

financers, polítics o tècnics. És a dir, tot allò que van intentar concretar a la Catalunya republicana alguns experiments del GATPAC, com és el cas de la Casa Bloc a Sant Andreu, a Barcelona, o el Pla de la Diagonal, que mai no es va arribar a executar.⁶

La idea era, d'antuvi, aixecar conjunts de blocs d'habitatges elevats, al marge de les trames viàries clàssiques, i sotmesos a una forta zonificació pel que fa a la separació entre els habitatges i la resta d'activitats. Aquesta proposta morfològica tenia o pretenia tenir, com és ben sabut, fortes implicacions socials, en la mesura que preveia la dotació d'espais verds i de lleure interiors a cada illa, instruments formals al servei de les pràctiques de sociabilitat i de l'articulació d'una determinada noció de comunitat. En la pràctica, però, la proliferació d'aquest tipus de morfologia urbana va venir marcada –i el cas de Badia en seria un exemple notable– per la mala qualitat dels materials utilitzats, l'ús generalitzat de sistemes de construcció basats en el prefabricat, l'escassa cura a l'hora de generar qualitat en els intersticis, l'atenció inexistent al manteniment de les obres, l'escassa o nul·la actuació en matèria d'equipaments i de comunicacions, tot estimulat ja per l'atractiu que l'explotació del terreny en matèria d'edificabilitat implicava per a l'obtenció de beneficis econòmics ràpids i abundants o/i per l'interès de les administracions per solucionar d'una manera expeditiva els problemes de demanda massiva d'habitatge que els grans moviments demogràfics cap a les ciutats estava provocant. El resultat final va ser que l'èmfasi planificador heretat del racionalisme es va convertir, en casos com Badia i tants d'altres, en planificació de la pura segregació, i va acabar prenent, a més, la forma d'allò que s'ha qualificat encertadament de "barraquisme vertical". Una altra cosa és que, com veurem tot seguit, alguns dels efectes socials previstos sí que es van assolir i que unes determinades formes d'acció social van ser, si no provocades, sí facilitades per la morfologia dels habitatges en bloc.

Badia podia encarnar d'una manera immillorable no solament la mala aplicació d'un model d'actuació urbanística discutible, però interessant en la seva inspiració, sinó la seva caricatura més desfigurada. La crítica del moment ja va titllar l'experiència d'anul·lació de l'arquitectura, per la construcció massiva, ràpida, estereotipada i barata, l'oblit de qualsevol factor que no es traduís en estalvi econòmic o en demagògia política.⁷ Els blocs van ser construïts amb mòduls prefabricats, tot seguint el famós sistema Tracoba I, que ja s'havia utilitzat abundantment als *grands ensembles* francesos. A Badia, l'uniformisme i la seriació monòtona, tan criticats a certes ordenacions, van donar lloc a edificis en H i als blocs d'estrella que, com acabem de mostrar, encara a hores d'ara arrossegueu problemes

144 d'habitabilitat. L'estructura del conjunt de Badia és ben simple: una disposició en forma d'anell al voltant d'un eix central on s'han col·locat uns equipaments rudimentaris. Una via perimetral separa, més que no pas uneix, Badia de la Ciutat Jardí de Barberà del Vallès, i actua com un fossat, que preserva la classe mitjana que hi habita d'un contacte excessiu amb les famílies obreres de l'altre costat. L'autopista A-18 manté una relació despòtica amb les cases, les quals literalment frega, tot i que no s'ha considerat que Badia tingués dret a una connexió directa. Tret d'un caminet que només s'ha traçat recentment, no sembla que s'hagi considerat cap vinculació amb la Universitat Autònoma, que és una altra presència propera, tan dominant com indiferent. Pel que fa als serveis, el resultat visible en una primera instància va ser un seguit de lots de terreny distribuïts amb criteris estandaritzats de *zoning*, ocupats per edificacions anodines, alienes a l'ús que tenen com a ajuntament, mercat o guarderia, com si fossin una mena de contraprestació forçada i penosa a la desolació urbana que havia estat produïda. I el que crida més l'atenció és que tota aquesta operació urbanística infame va ser presentada per la propaganda oficial com un exemple a obeir, una operació de prestigi que marcava fites i línies de futur, i subratllava precisament els factors del temps utilitzat, dels diners públics invertits i d'un producte que es mostrava com el *súmmum* d'allò que el llenguatge actual anomenaria "solucions habitacionals".

La història és ben coneguda i, com tot just hem observat, no gens nova. L'Instituto Nacional de la Vivienda comença a urbanitzar la zona l'any 1969, Cubiertas y Tejados enllesteix l'obra mal que bé l'any 1973 i la deixa en condicions –precàries– per a la inauguració oficial dels prínceps Joan Carles i Sofia el 14 de juliol de 1975. Fins i tot encarreguen un estudi sociològic a qui aleshores era professor de sociologia de la Universitat de Barcelona, Amando de Miguel, per tal d'oferir propostes més o menys utòpiques que convertirien el barri-ciutat-poble o el que fos en una comunitat humana interclassista i interprofessional, una mica en la línia de l'urbanisme integrador i racionalista que inspirava, de lluny, les agrupacions de blocs com aquella. Finalment –com sempre– van prevaler els purs interessos polítics i els pisos van ser assignats amb un criteri força irregular, entre d'altres, a treballadors d'empreses estatals –Telefónica, Correos, Renfe– o fins i tot a membres de la Guàrdia Civil, que van rebre dos blocs sencers, dos blocs que, posteriorment, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat s'ha plantejat en algun moment comprar. Altres habitatges van ser distribuïts per una computadora, d'acord amb criteris d'allò més arbitraris: treballadors que acreditessin la seva afiliació al Sindicat vertical –el CNS–, que percebessin ingressos

d'entre el 0 i el 2,5% del salari mínim, parelles que s'haguessin casat al llarg de 1975 o famílies expatriades de la descolonitzada Fernando Poo.

145

2. El conflicte com a font de cohesió social

Badia del Vallès té el dubtós mèrit de ser el municipi més pobre de Catalunya,⁸ si bé geogràficament es troba ben a prop, per cert, dels dos més rics, Matadepera i Sant Cugat, a la mateixa comarca del Vallès Occidental. Segons dades de l'any 2000, Badia registrava una renda per càpita de 7.400 euros; compareu amb els 19.900 de Matadepera, els 12.356 del conjunt de Catalunya o els 12.500 de la ciutat de Barcelona. L'any 2004 comptava amb 14.313 habitants, que vivien en 5.372 pisos, gairebé tots de protecció oficial –i, per tant, gairebé tots també de propietat–, encaixonats en uns 0,96 km² escassos entre els termes municipals de Barberà del Vallès, Cerdanyola i Sabadell. Presenta una densitat de població de 15.226 habitants per quilòmetre quadrat, que contrasta amb les xifres de les tres poblacions adjacents esmentades: 3.273 a Barberà del Vallès, 5.102 a Sabadell o 1.832 a Cerdanyola.⁹ El municipi més jove de Catalunya presenta uns índex que dibuixen l'altra cara de la imatge de benestar i prosperitat que sovint es vol donar del país: el seu 4,7% d'analfabets contrasta amb el 2,4 del Vallès Occidental, l'1,8 de la província de Barcelona i l'1,76 del conjunt de Catalunya, i l'1,8% de titulats superiors s'ha de comparar amb el 6,5, el 8,3 i el 8,22 de la comarca, de la província i del país, respectivament. El nombre d'usuaris dels serveis socials és també ostensiblement superior, un 82,7, davant del 47,2, 53,2 i 58,59, respectivament.¹⁰ La taxa d'atur és de l'11,89%. Fa uns anys que Badia va perdre població, amb un creixement negatiu acumulat del 2,4% d'ençà 1998, com a conseqüència de l'oferta pràcticament nul·la de lloguer i l'absència de noves promocions d'habitatges protegits per a noves llars, la qual cosa força els joves a marxar del poble-barri.

Badia toca al nord amb un camp ras, més enllà es troba la pista del problemàtic aeroport de Sabadell; a l'est, immediatament amb l'A-18, separada per un filat; més enllà, hi ha uns horts –alguns mal cuidats o amb aspecte d'abandonats– i un riu d'aigua bruta –el Riu Sec– que la separen dels equipaments de la Universitat Autònoma de Barcelona; l'est i el sud marquen un continu amb una zona benestant de Barberà, formada per espais verds i un barri de xalets, la Ciutat Jardí, tot i que, com hem fet notar, diversos elements s'ocupen de mantenir les distàncies entre

146 components socials ben diferenciats. Un parell de supermercats, unes quantes botigues familiars i la gasolinera no poden donar feina als habitants, que –si no estan desocupats– surten a treballar el matí i tornen a la ciutat el vespre, com correspon a aquesta naturalesa de ciutat dormitori que té Badia. S’ha plantejat la possibilitat que 9.000 m² de terreny, situats sota de l’actual poliesportiu, puguin ser destinats a la instal·lació d’empreses de noves tecnologies, que donarien feina directa a un grapat de veïns; però això són només plans, com sempre.

Badia és el paradigma d’una comunitat urbana nascuda del no-res, que, a partir del no-res, ha hagut de constituir una identitat col·lectiva sense grans fonaments històrics, sense arrels per reivindicar lligades a cap tradició ancestral i sense elements artístic-arquitectònics susceptibles d’elevat el to moral del territori. És més, Badia representa el paradigma d’un tipus d’intervenció sobre el territori que prescindeix de tot vincle amb els nuclis preexistents, en aquest cas, al Vallès Occidental.¹¹ En canvi, malgrat aquesta mena de buit de partida, Badia és un laboratori excel·lent per comprovar com es conforma, fins i tot *ex nihilo*, una identitat compartida, la matèria primera de la qual no són tradicions suposadament atàviques, ni una història que algun cronista local podria documentar, més o menys ensorrada en la nit dels temps.

Si alguna cosa resulta destacada als grans conglomerats d’habitatges dels quals Ciutat Badia ha estat paradigma és el desarrelament en relació amb el context en què se situaven, l’absència d’història, la impersonalitat més absoluta. Fent al·lusió a aquesta condició, Amador Ferrer podia parlar, en un article de la premsa, de l’aparició de “periferias sin identidad” (*El País*, 7 d’abril de 1996). Perquè, amb què comptava Badia per embastar un perfil singular i incommensurable, alguna cosa que permetés els seus habitants viure la convicció, segurament indispensable –ja que tots els grups humans, de qualsevol tarannà, miren d’obtenir-la–, que no acaben en ells mateixos, que formen part d’una unitat social dotada de personalitat, amb un passat, un present i un avenir que els fessin ser alguna cosa més que una suma buida de propietaris d’un paisatge de formigó sense ànima. La història de Badia no és el que habitualment podríem entendre per Història amb majúscules, en el sentit de relat solemne de gestes i moments culminants, farcit de personalitats insignes i mereixedores d’un monument, el nom d’un carrer o una placa. És la història, curta, d’un polígon d’habitatges imposat per decret des d’instàncies administratives, amb la voluntat d’absorbir, en bona mesura, no tant directament els al·luvions migratoris que anaven arribant a la conurbació barcelonina a la dècada dels seixanta, sinó més aviat la gent que es veia desallotjada dels barris

de barraques de Barcelona –del Carmel i Torre Baró, sobretot– o que vivia en condicions de lloguer –o de rellogat– a altres indrets de la perifèria de la capital. En el pla cultural, això implica que no es van generar unitats veïnals culturalment congruents, pel que fa –com passava i passa a altres barris d’immigrants de Catalunya– a la presència de col·lectivitats provinents d’un mateix punt d’Andalusia, d’Extremadura o Castella. De fet, més del 50% d’habitants actuals de Badia ha nascut a Catalunya.

Badia no té una dimensió monumental, no hi ha res a la seva trama que es pugui elevar a la categoria de nucli històric. No trobem esglésies romàniques. Ni conjunts gòtics, ni edificis modernistes, cap d’aquells elements que trobem fins i tot a les poblacions obreres del voltant, totes amb algun ingredient capaç de rescatar-les per la via artístic-cultural. No hi trobem tampoc elements que poguéssim associar a una certa idea de “tradició”, entesa més aviat com a pàtina o un cert *look* que no pas com una realitat substantiva. Així, de la vella masia de Can Sanfeliu, una edificació del segle XIV que presidia els terrenys agrícoles sobre els quals es va aixecar Badia, en queden només unes pedres al lloc que ara ocupa la Biblioteca Vicente Aleixandre. La Torre d’en Gorgs, que dominava el 10% dels terrenys sobre els quals es va edificar Badia i que havien estat propietat de la família Moragas-Badia –era allò que avui anomenaríem la “segona residència” d’aquesta família–, subsisteix, però dins el terme municipal de Barberà del Vallès, al costat mateix de l’estació de Renfe, i acull un centre cultural. Destruïda la masia de Can Sanfeliu, no quedava ja cap prova d’allò que hi havia abans dels blocs, com si haguessin volgut constituir aquella nova realitat partint de zero, sense cap concessió als possibles tributs evocadors –la terra, les arrels, la Catalunya pairal–, o a un pretèrit susceptible de proveir d’una eventual identitat compartida, però seguint més aviat el model romàntic adoptat per la Renaixença a l’hora d’inventar Catalunya. Algú es va adonar que la masia de Can Sanfeliu encara resistia en peu enmig dels blocs poc abans del lliurament definitiu del gran projecte. Dos dies abans de la inauguració oficial dels prínceps d’Espanya, algú va ordenar enderrocar-la. La darrera propietària, Maria Sanfeliu, va exclamar, amb raó, a propòsit de la precipitada demolició del mas: “Ho van fer en dos dies. Dos dies per derruir 500 anys d’història.”¹² Així de fàcil.

En aquest sentit, no deixa de ser significatiu que aquell conjunt de gegants de formigó suposadament habitables hagués adoptat el nom de Badia, en lloc de Sanfeliu, que era el nom de la família i del mas al qual pertanyia el 90% del terreny edificat. Encara hi ha molta gent convençuda que el nom d’aquella nova realitat que sorgia del no-res, a meitat de la

148 dècada dels setanta, corresponia a una filantropia imaginària, una comtessa que havia cedit generosament les propietats per edificar el barri. En realitat, es tractava d'Elisa Badia, filla del propietari de la fàbrica de filatures El Vapor de Badia, situada al centre de Sabadell, i d'altres indústries tèxtils de Ripoll, i esposa del doctor Moragas, que, òbviament, no va regalar cap terreny a ningú, sinó que va rebre la compensació econòmica que li corresponia com a expropiació forçosa per part del Ministerio de la Vivienda espanyol d'aleshores. El passat elegit i l'honor que es volia retre no lligava, doncs, amb la pagesia i la vinculació a la terra, sinó amb la burgesia i els seus centres d'estiueig. Era inevitable que Badia es digués com finalment es va dir, si pensem que a poca distància de la seva frontera s'estenia, a Barberà, l'avinguda del Doctor Moragas i, no gaire lluny, a la Ciutat Jardí, un equipament escolar anomenat, no gens casualment, Elisa Badia.

En el moment d'insuflar algun alè d'humanitat a aquell cúmul inhòspit de construccions, el primer exercici de memòria, la primera actuació a la recerca d'una personalitat va ser la contemplació, per les pròpies autoritats que havien encarregat i realitzat l'obra, del perfil produït que, aparentment, sense que ningú no ho hagués previst, des d'una perspectiva zenital, coincideix amb el contorn de l'Espanya peninsular, la famosa pell de brau. Va ser això el que va orientar la tasca, estratègicament simbòlica, de distribuir noms pels nous carrers –Cantàbria, Oviedo, Balears, Burgos, Santander, Gibraltar, etc.–, com si volguessin constituir una mena de Poble Espanyol a partir de les analogies morfològiques de la mateixa planta de la nova ciutat, una mena de microcosmos que reproduís i retés homenatge al territori del qual aquella unitat humana hauria de ser reproducció a escala, tant a nivell físic com moral i metafòric.

Tampoc no hi ha a Badia monuments commemoratius d'un moment gloriós o un fill adoptiu de la vila del qual els vilatans es poguessin sentir orgullosos. Alguns monuments erigits han estat objecte de l'oblit institucional i del menyspreu popular, quan no d'agressivitat. És curiós –o potser no– que el monòlit commemoratiu de la inauguració de Badia pels que aleshores eren els prínceps d'Espanya estigui mig amagat vergonyosament darrere uns matolls i que, a més, un dia aparegués tot pintat de negre, com si es volgués renegar del moment original en què la ciutat va néixer i el record d'aquells als quals es responsabilitza políticament, en darrera instància, del monstre urbanístic que pateixen els badienços o que van patir els seus pares. Els altres monuments no són menys il·lustratius d'una memòria selectiva, que vol que determinades coses siguin sempre presents a la memòria compartida dels badienços: Pere Quart, un poeta vallesà,

d'origen burgès i un referent ideològic-cultural d'allò que globalment es presenta com catalanisme d'esquerres; el monòlit de José Antequera i Omar Álvarez, que, davant l'ajuntament, reproduïx l'anagrama de la ciutat, amb un bloc sobrevolat per una oreneta, per significar l'origen immigrant dels primers habitants de la ciutat: una base de pedra que representa la ciutat; una bòbila, l'espai; unes orenetes, aquells que un dia van arribar a fundar socialment aquell territori; un tronc, la unitat entre la ciutat i la gent. Certs elements del nomenclàtor evocuen les arrels llunyanes de molta gent de Badia, però també els referents del país on van anar a parar. Com el nom de les escoles públiques: La Seguidilla, La Muñeira, La Jota, La Sardana. A la inauguració, el juny de 2001, el regidor de Participació Ciutadana va declarar que "era necessari des de les institucions públiques contribuir a dotar la ciutat dels elements d'identificació que contribuïssin a crear i potenciar sentiments de pertinença" (Nova Badia 97, juliol-setembre 2001).

Però un conjunt d'habitatges on aparentment no hi havia pràcticament res patrimonialitzable, si més no des dels cànons estàndards del que es pot o s'ha d'inventariar com a "interessant" –monuments, episodis històrics estel·lars, herois culturals, vestigis del passat...–, va veure com es generava un cert orgull de pertinença, un cert esperit vindicatiu que feia i encara avui fa que les persones no se sentin en absolut avergonyides de confessar que són veïns de Badia, sinó ben al contrari.¹³ Què podia justificar i alimentar aquesta vindicació d'un polígon d'habitatges on no hi havia res que en principi es pogués comptabilitzar com a digne i dignificador? La resposta seria la mateixa que Jesús Contreras posava de relleu al seu pròleg d'un estudi sobre un barri coetani de Badia, el Polígon Gornal, a l'Hospitalet de Llobregat, on les lluites veïnals "van proporcionar una certa identitat a uns veïns que procedien de llocs diversos i de situacions socials, econòmiques i culturals també diferents... Fins i tot els proporcionava una certa satisfacció, un cert orgull i tot, que el seu esperit reivindicatiu fos conegut fora del barri".¹⁴

En aquesta línia, són significatives les apreciacions que, pocs anys després de la fundació de Badia, feia Alfredo Bienzovas, aleshores gerent de la mancomunitat que la governava: "Ciudad Badía es el tipo de ciudad que no me gusta. Ello se debe a que acumula todas las contradicciones de puesta en marcha artificial de una localidad. Existe un terrible entramado de relaciones burocráticas que la envuelven y la transforman en irracional. Las relaciones entre las personas se muestran deshumanizadas, no existen tradiciones y todo ello completado con el hecho de que este tipo de actuación se realiza únicamente en interés del capitalismo monopolista,

149

150 lo que implica que el objeto de Ciudad Badía no es servir a los intereses de la población, sino a los de la acumulación de beneficios de esos grandes grupos con poder financiero y político. No obstante, pudiendo Badía ser una ciudad profundamente insolidaria y caótica, es por el contrario una ciudad que presenta una importante red de relaciones sociales nacidas de sus propios moradores, que la transforman en algo mucho más humano, a través de la actividad cívica que en su seno se desarrolla. Me refiero naturalmente a los grupos deportivos, asociación de vecinos, y el propio centro social, etc.” (*Nueva Badia 7*, juliol-setembre 1979).

Certament, com al Polígon Gornal, si alguna cosa ha caracteritzat la brevíssima història de Badia ha estat la tendència gairebé crònica dels veïns a plantejar conflictes i desenvolupar combats, per mitjà dels quals planten cara a la gran quantitat de mancances de tota mena amb què el conjunt d’habitatges va néixer i va viure en el decurs dels anys, en molts casos fins a l’actualitat. És així com s’ha succeït un llarg reguitzell de mobilitzacions, sovint com a conseqüència de la mateixa concepció del pla d’una autèntica ciutat dormitori, en un sentit gairebé literal: una ciutat on només havien d’anar a dormir, però on no estava previst que ningú visqués de debò, sense serveis mínims de cap mena, sense infraestructures, sense recursos, amb problemes als habitatges i a l’adjudicació, sense comunicacions viàries ni transports públics..., i totes les conseqüències de la manca quasi absoluta de coordinació, de planificació i de connexió amb l’entorn, molt en la línia del pitjor urbanisme de l’època.

I és a partir d’aquí que la relació d’efemèrides del barri coincideix amb les lluites públiques per dignificar-lo i per rescatar-lo de l’abandonament produït com a conseqüència d’un determinat model de creixement urbà: l’agost de 1975, per aconseguir diverses millores al barri, amb una manifestació de més de 4.000 persones; al llarg de 1977, per l’habilitació en condicions dels habitatges, amb ocupacions de pisos incloses; el gener i febrer de 1978, pel transport públic, de nou pels pisos i per la instal·lació d’un ambulatori, incloent-hi en aquest procés la vaga general que va paralitzar la ciutat el 14 d’abril o els greus aldarulls del 14 d’octubre; el gener de 1980, per la neteja del barri, el març d’aquell any per diverses millores –amb un tall de circulació a l’A-18– i el novembre, amb milers de manifestants al carrer per reivindicacions sanitàries; el 1982, per la demanda de calefacció i contra la humitat als pisos; el març de 1983, tancada de 140 aturats a les oficines de la Mancomunitat que governava el barri; el desembre de 1984, 2.000 manifestants contra les deficiències sanitàries als centres escolars; entre 1986 i 1988, més protestes pels pisos i més ocupacions il·legals, que en un cert moment van arribar a ser

massives; el maig de 1990, acampada de més de 40 persones al davant de l’església per exigir un habitatge; el maig de 1991, tancament dels treballadors de les guarderies; el 1992 i 1993, campanya contra els rebuts de l’aigua; el 1994, contra les intoxicacions per monòxid de carboni; contra els impostos municipals i els embargaments de comptes bancaris el 1996; el novembre de 2002, un bon nombre d’habitants de Badia es van desplaçar a Barberà per demanar el trasllat de l’aeròdrom de Sabadell, sobretot després que una avioneta s’estavellés al costat del supermercat Alcampo el setembre de 2001, i el mateix es va repetir justament quatre anys després, el mateix mes de 2005, també com a conseqüència que un aparell s’estimbés a poquíssims metres d’uns habitatges.¹⁵ Especial ressò va tenir l’esbrancada colossal que li va caure a Jordi Pujol quan va visitar Badia el maig de 1995 per assistir a un acte electoral, a càrrec d’una petita multitud hostil formada per veïns que protestaven contra els rebuts de l’aigua, treballadores dels jardins d’infants i membres de l’assemblea de treballadors de Badia. Badia va aparèixer també en un lloc destacat dins la llista d’atacs contra seus del Partit Popular durant l’onada de protestes contra la guerra d’Iraq, el febrer i el març de 2003.

No és casual que entre els primers equipaments instal·lats a Badia hi hagués una *casa-cuartel* de la Guàrdia Civil, un bon nombre de membres de la qual eren, a més, beneficiaris d’adjudicacions de pisos, com hem vist abans. La caserna de Badia ha estat un focus de problemes i protagonista de notícies negatives. En el decurs dels disturbis esmentats de l’octubre de 1978, la mateixa dotació de Badia va reprimir amb brutalitat una manifestació composta majoritàriament per dones i criatures, que havien interromput el trànsit a la N-152 per reclamar l’obertura de guarderies, i van ferir alguns dels seus propis veïns. Durant els anys 1979 i 1980 actuava al Vallès Occidental –atracaments, atemptats contra seus de partits polítics d’esquerra– un grup violent d’extrema dreta –el Ejército Español de Liberación–, que havia aconseguit les armes a la caserna de Badia. Formaven part del grup diversos guàrdies del quarter, entre ells un capità, com es va demostrar al llarg del judici que es va celebrar el març de 1983. El febrer de 1984, la caserna de Ciutat Badia va ser investigada per l’Audiència Nacional per haver negat informació a un detingut sobre els seus drets. El 1997, la revista *Nova Badia* es feia ressò, al seu número d’agost-octubre, d’una animadversió creixent contra la Guàrdia Civil, com a conseqüència d’una actuació a la festa major de l’any anterior i de la reclamació per part d’algunes famílies de pisos assignats al cos.¹⁶ El titular de la notícia era: “Malestar con la Guardia Civil. Al parecer se está creando de un tiempo a esta parte, un ambiente enrarecido hacia la

152 Guardia Civil residente en Badia". El juliol de 2001, un guàrdia civil de Badia va ser condemnat a diversos anys de presó pels maltractaments que infringia a la seva esposa a la mateixa caserna. Finalment, al llarg de 2005, hi ha hagut una campanya ciutadana contra allò que una revista de Badia anomenava "la Guardia Civil incívica" (*L'alternativa*, 43, febrer 2005), que havia convertit uns terrenys públics del poble-barri en un abocador de cotxes abandonats o requisats. Una darrera oportunitat –segons la mateixa publicació– per comprovar la manca de respecte envers els conveïns que els habitants de la caserna havien demostrat històricament des de la seva arribada.

Després d'una dècada llarga d'existència com a ens polític independent –i amb millores ben ostensibles–, Badia del Vallès continua arrossegant alguns dels problemes amb els quals va néixer a meitat de la dècada dels setanta. En destaquen l'ofegament econòmic, la dependència dels ajuts de la Generalitat i la manca de recursos propis. La propietat dels pisos només en una darrera fase ha estat regularitzada per Adigsa, l'entitat dependent de la Generalitat encarregada del manteniment i l'administració de la cadúca herència immobiliària dels seixanta i setanta. El setembre de 2002, Adigsa gestionava els ajuts oficials per a la dotació d'ascensors a un bon nombre d'edificacions de la ciutat –els blocs d'estrella–, que havien estat aixecades no sols sense aquests elements –pressupostats, però no instal·lats–, sinó sense cap espai previst per a la instal·lació. Un altre problema resideix en la constatació que a diversos elements d'aquests mateixos blocs i d'altres de lineals –la protecció de les finestres de les cuines, les canonades de sortida de fum, els baixadors de les escombraries...– havien fet servir materials declaradament perillosos, com ara la uralita, és a dir, l'amiant.

Això d'una banda. De l'altra, paradoxalment –o potser no–, aquest panorama desolador en tants sentits ha estat compatible amb un nivell elevadíssim d'associacionisme, amb més de trenta entitats registrades –tot i que no totes funcionen activament en l'actualitat–, que són o han estat capaces de generar espais d'acció conjunta, uns espais que han servit de model a altres ciutats properes molt més importants, com ara Sabadell. Sembla obvi que aquesta hiperactivitat associativa és l'únic recurs amb què han comptat els veïns per compensar, mitjançant una certa autoorganització civil, el sentiment d'haver estat víctimes d'abandonament per part d'un ordre sociopolític que els tractava exclusivament com a mà d'obra barata, amb necessitats mínimes –o sense necessitats–, perquè el sentit exclusiu de la seva existència només podia ser treballar i reproduir-se. Una altra cosa és que aquesta alta densitat associativa no hagi pogut

servir l'actual interès oficial per pal·liar simbòlicament totes les mancances materials que Badia pateix, en la línia d'una consigna que es podia llegir en clau irònica en un fòrum de discussió a internet: "Pobres, però associatius".¹⁷

Aquest procés de dignificació de la vida col·lectiva ha culminat d'una manera relativament reeixida a través de la reclamació i l'obtenció del carrer com a institució social. Això a la vida quotidiana, tot construïnt formes de cooperació entre veïns, però també amb una vida ordinària que feia de l'espai públic un territori de reconeixement mutu. Aquesta apropiació del carrer, la plaça, el parc..., no solament assolia uns efectes cohesionadors a través de les ocupacions difuses del dia a dia, sinó per mitjà de reclamacions de caire fusional, en el decurs de les quals els badiencs i les badienques es feien presents, no pas com uns agregats dispersos d'usuaris de l'espai públic, sinó formant grumolls o qualls d'activitat cooperativa on es realitzaven físicament o s'encarnaven com el que eren, és a dir, com una societat. Entre aquestes activitats, la manifestació, la concentració, l'assemblea o el tall de carreteres havien estat fórmules molt freqüents i havien generat aquesta virtut de l'ocupació compacta del carrer o la plaça com a reificació d'una col·lectivitat humana dotada d'identitat o, el que sol ser el mateix, d'interessos. L'altre element, en molts sentits lligat amb l'anterior, ha estat la festa, i una festa que ha funcionat, una vegada més, com una eina al servei de la producció d'identitat col·lectiva en contextos socials complexos i problemàtics, basada, com la lluita al carrer, en la declaració d'un cert estat d'excepció a l'espai públic.

Les apropiacions festivals del carrer han tingut, a Badia, una història que és, en bona mesura, la història de la festa a Catalunya de les últimes dècades. Una primera etapa que ha sabut perllongar-se en el temps i perdura fins ara i que es caracteritza per la forta participació i per haver ofert proves abundants d'eficiència com a mecanisme cohesionador. Els elements que la integren serien eloqüents per explicar com la festa –entesa sempre com a recurs cultural al servei de l'escenificació de les tensions socials i de la seva superació simbòlica– ha funcionat a Catalunya, sempre en aquesta línia que fa de Badia un autèntic microcosmos que reproduceix amb format de maqueta molts trets de la societat més gran en la qual s'inclou, en aquest cas, la Catalunya contemporània. D'una banda, la incorporació d'elements que remetien a la idiosincràsia festiva, amb una suposada essència catalana, és a dir evocadors d'una mena de vernacularitat. És el cas dels castellers, les colles de diables, els correfocs, les fogueres solsticials o un esbart dansaire que s'ha especialitzat en l'expressió folklòrica més arrelada a la comarca: el ball de gitanes.

153

Al mateix temps, a Badia es repeteix aquest fenomen de la reproducció de models festius lligats a les tradicions de les societats d'origen de la gent de Badia o dels seus pares, en aquest cas, les que tenen un *look* andalús. És el cas de la processó que organitza per Setmana Santa la confraria Padre Jesús Nazareno y Nuestra Señora de los Dolores, fundada l'any 2000 per un grup de matrimonis, i que va ser un factor remarcable de revitalització de la vida social de la ciutat. Una "tradicció", però, que es desmenteix ella mateixa en introduir un factor de "modernitat", per no dir de trencament. El pas processional de Nuestra Señora de los Dolores el porten sobre les espatlles 25 dones d'entre 15 i 50 anys, que carreguen 550 quilos durant les nou hores que dura el seguici. Així, la rememoració d'arrels culturals és del tot compatible –i articulable– amb la seva transgressió, en la mesura que incorpora un element completament inèdit –les *costaleras*– que difícilment hauria estat acceptat a la cultura d'origen, a la qual suposadament es ret homenatge. Interessant, per cert, l'itinerari que traça la deambulació ritual: sortida des d'una carpa davant l'ajuntament, a la plaça Major –és a dir, negant-li el paper protagonista a l'Església, com a tants altres indrets de l'Andalusia catalana–, seguint per l'avinguda de Burgos, Via de la Plata, avinguda Cantàbric i avinguda Costa Brava, de nou per l'avinguda de Burgos i retornant al punt de partida, en un moviment circular que literalment envolta la població, marcant tot el seu perímetre i declarant l'interior com a territori propi.¹⁸

Un mimetisme inicial amb el model festiu barceloní va fer situar la Festa Major a l'entorn de la Mare de Déu de la Mercè, el setembre, però d'ençà 1996 es reinstal·la a la darrera setmana de juny. El programa de les festes és una mostra de la hibridació cultural que Badia ha assumit com a to identitari i així ens podem trobar, coincidint en una mateixa excepcionalitat festiva, un recital musicopoètic, un festival de sevillanes, un ball de gitanes, una trobada tecno, una cantada d'havaneres, etc. La voluntat de no perdre mai de vista l'origen de la gran majoria de veïns de Badia es constata en la celebració anual, a la plaça Major, de l'Encontre de pobles i cultures d'Espanya, amb una presència hegemònica d'Andalusia, Castella-La Manxa i Galícia.

Totes aquestes circumstàncies, abundantment reflectides per les ciències socials de la festa, resulten recognoscibles en el cas de les pràctiques festives a Badia del Vallès en els darrers temps, incloent-hi les tensions suscitées per la voluntat d'apropiació per part de diferents sectors socials i de les institucions, i de posar l'energia societària desencadenada en aquestes oportunitats excepcionals al servei de les seves ideologies i interessos respectius.

Sabem, així doncs, que Badia va néixer com una entitat sense història ni identitat, com una mena d'artefacte administratiu al qual no li corresponia ni li podia correspondre cap essència justificada en la tradició o en la història. Tot i això, o justament a causa d'això, Badia ha construït la seva pròpia identitat com una unitat de convivència dotada no sols d'infraestructures més o menys suficients, sinó també d'ànima. Polígons com Badia semblaven l'apoteosi d'un tipus d'urbanització que se situava als antípodes del model del barri urbà tradicional, amb un veïnatge càlid, que el connectava amb el poble rural: relacions de proximitat entre coneguts en condicions de prestar-se suport mutu o de generar xarxes d'amistat entre veïns ben properes a les pròpies del parentiu. El bloc podia semblar, d'entrada, tot el contrari: relacions fredes, vincles basats en l'interès, absència de calidesa entre unitats domèstiques que s'ignoraven mútuament, tot dins l'ambient impersonal que imposava un paisatge vital dominant pel formigó. Evocant la cèlebre distinció de Tönnies, podríem dir que si el barri o el poble encarnen els valors de la *Gemeinschaft* que han sobreviscut a la modernització, les grans concentracions de blocs serien l'escenari per a la *Gesellschaft*, portada a les últimes i més inhumanes conseqüències.¹⁹ Recordeu que aquest era el plantejament que va inspirar aquest model de creixement urbà de les grans ciutats dormitori, justament això, monstruosos entramats d'arnes, reservoris on els obrers i les obreres es troben amb les seves parelles, un cop acabada la jornada laboral, i no solament dormen, per descomptat, sinó que també conceben el seus fills. És per això que aquest tipus de forma urbana podria rebre el nom, més que de ciutat dormitori, de *ciutat-reproductori*, per la tasca fonamental que assumia, com a autèntica factoria dedicada a la producció en sèrie de força de treball.

Està clar, però, que la realitat va desmentir de seguida aquesta condemna prèvia i els barris de blocs per a treballadors van aconseguir ser finalment barris de veritat, és a dir, unitats veïnals dotades de singularitat, amb uns habitants que es coneixien, s'ajudaven, lluitaven plegats i compartien el carrer fins a l'extrem de convertir-lo en lloc de trobada i de comunicació. Tant és si això havia estat previst en el pla o si era un resultat de l'autogestió pràctica dels mateixos veïns, la qüestió és que es van generar nuclearitzacions internes en forma de places, centres cívics, rambles o passeigs, mercats i després centres comercials i sobretot bars,²⁰ que complien la vella tasca de les places públiques, dels carrers grans o de les rambles de l'estructura clàssica dels barris o els pobles, on es reproduïa una cultura popular que era, per damunt de tot, cultura de carrer. Per més que el projecte urbanístic inicial els hagués abandonat, els equipaments o/i les activitats col·lectives

- 156 van oferir de seguida una vida quotidiana de qualitat, un ambient que no corresponia a aquella funció original de dormitori-reproductori que els havia estat assignada.

3. Elogi de la ciutat dormitori

Amb motiu de l'exposició *Barcelona ciutat contemporània* –celebrada al CCCB i comissariada per l'arquitecte Josep Lluís Mateo– va desfermar-se, l'any 1996, una certa polèmica sobre l'expansió urbana en forma de grans polígons d'habitatges. En particular, punts de vista com el que defensa l'arquitecte Amador Ferrer, que ha insistit en “l'immerescut descrèdit dels polígons”,²¹ títol d'un article seu, una crítica de la crítica fàcil contra les agrupacions d'habitatges en blocs que ha estat dominant en els darrers anys des de pràcticament totes les instàncies amb competència sobre la qüestió del creixement urbà. Aquesta defensa no ignorava –ans el contrari– els innombrables defectes d'aquest tipus d'edificació, com a conseqüència de les condicions de submissió al principi del benefici i la pèssima qualitat arquitectònica de la major part de projectes, però sí que subratllava que la forma d'agregació dels habitatges i la provisió d'espais per a la trobada –a banda d'altres mèrits, com ara les noves formes d'habitabilitat o l'evidència que realment no hi havia alternatives habitacionals per als grans canvis demogràfics que van experimentar les societats urbano-industrials europees, incloent-hi la catalana– van potenciar expressions de vida col·lectiva, una de les quals va ser justament la mobilització per a la lluita social o un element proper que, alhora, és simulacre: la festa, com a reclamació i obtenció del dret a l'ús intensiu i no instrumental de l'espai públic. Amb tots els seus immensos defectes, la construcció de conglomerats de blocs va implicar, en un cert moment, una definició de les expansions urbanes i de la ciutat mateixa, i va col·locar en primer terme la qüestió de l'habitatge social, que adquiria així un protagonisme que no havia tingut mai, ni va recuperar posteriorment.

Aquest estil de creixement urbà comença a rebre crítiques sistemàtiques i generals a partir dels anys setanta. Badia –no ho hem d'oblidar– és, tot i ser presentat com un model de futur per les autoritats del moment, pràcticament el darrer polígon d'habitatges que s'aixeca a Catalunya. Entre les causes que determinen l'abandonament d'aquest model –no sols aquí, sinó gairebé a tot arreu– figuren sens dubte el fracàs a l'hora d'articular-se d'acord amb criteris d'ordenació territorial més amples, l'arbitrarietat de les ubicacions territorials, l'evidència que no s'havien

tingut en compte multitud de factors infraestructurals i de comunicació, la inviabilitat econòmica i funcional..., entre d'altres. Caldria considerar si, entre aquests factors, no hauria de figurar en un lloc prominent l'evidència, perfectament constatada des de les instàncies corresponents de control social, que aquest tipus d'agregacions humanes acaba per constituir un nucli de conflictivitat difícil de fiscalitzar políticament i complicat de sotmetre quan experimenta algun dels seus esclats periòdics de ràbia. I això és vàlid tant en els casos en què aquests conglomerats es convertien en focus de marginació autoorganitzada, com passava als exemples coetanis, per exemple el Polígon Gornal o La Mina, com també quan esdevenien referents de la lluita de classes, com ara la mateixa Badia i tantíssims d'altres de l'àrea metropolitana de Barcelona i de tot arreu on es van edificar.

De fet, en bona mesura, el sistema de blocs implicava una alternativa a l'amuntegament de la classe treballadora a determinats barris vells o a centres urbans, fàcils de tancar amb barricades i on els sectors més ingovernables de la ciutat podien fer-se forts i resistir l'assetjament de la policia i fins i tot de l'exèrcit. És ben sabut que aquesta tendència de les classes treballadores europees a tancar-se en barris intrincats i convertir-los en fortins insurreccionals –de la qual, per cert, Barcelona havia estat un exemple més rellevant– és el que havia justificat en bona mesura les actuacions urbanístiques d'esponjament i d'higienització al llarg dels segles XIX i XX, el paradigma de les quals seria la de Haussman a París. Ara bé, aquesta alternativa que consistia a portar la classe obrera als suburbis periurbans i allunyar-la dels nuclis urbans va comportar resultats imprevistos, un dels quals va ser permetre formes de convivència que tampoc no diferien tant del veïnatge tradicional i que havien afavorit que el barri, com a unitat de copresència física, esdevingués una mena de cau per a l'autoorganització i la defensa dels interessos de classe dels seus habitants.

Els exemples de com i fins a quin punt les ciutats dormitori van esdevenir epicentres d'activitat impugadora del sistema social i polític dominant són nombrosos i transcendeixen, en el cas català i espanyol, el marc de la resistència antifranquista al qual moltes vegades se'ls ha volgut relegar. De fet, Badia s'inaugura pocs mesos abans de la mort del dictador i les seves lluites es desenvolupen en la transició nominal a la democràcia i posteriorment. Encara més espectacular és el cas d'allò que, sens dubte, ha estat la més gran explosió de lluita veïnal que ha conegut Catalunya en les darreres sis o set dècades: la revolta del barri del Besòs cap al final de 1990, ja en plena etapa “democràtica”. En aquella oportunitat –com segurament no es recordarà–, els veïns d'aquell barri van protagonitzar una protesta extremadament violenta contra el projecte

158 d'edificar en uns terrenys inicialment destinats a equipaments, en una intervenció integrada en les transformacions del delta del Besòs que havien precedit tant els Jocs Olímpics com, sobretot, les del fracassat Fòrum 2004. Aquella explosió, que la premsa va batejar com "la intifada del Besòs", va suposar l'ocupació policíaca del barri davant les protestes i, després de diverses batalles campals d'una intensitat mai vista, on tots dos bàndols van fer ús fins i tot d'armes de foc, les obres es van paraitzar i, finalment, van ser abandonades. Aquella revolta es va produir completament al marge –més aviat en contra– dels partits polítics, va ignorar els discursos ciutadanistes, que aleshores ja començaven a assumir prioritàriament les institucions, i va adoptar una condició inequívocament obrera, és a dir, de classe.²²

De la mateixa manera que aquesta vinculació entre moviments socials i polígons d'habitatges no es pot limitar al període de la lluita antifranchista, tampoc no se'n pot restringir l'especificitat al cas espanyol. Fixem-nos en el cas estudiat per Manuel Castells i un equip d'investigadors que ell dirigia, del *grand ensemble* francès per excel·lència, el de Sarcelles, finalitzat l'any 1974, amb 13.000 habitatges i més de 60.000 habitants en aquell moment.²³ Allà es van desenvolupar lluites socials de gran entitat contra l'Estat, en tant que administrador del creixement urbà del qual els veïns d'aquella ciutat dormitori se sentien víctimes. La tesi de Castells és que allà es va produir una translació al camp veïnal d'una dinàmica gairebé idèntica a la que havia provocat el primer sindicalisme obrer a mitjan segle XIX, en la mesura que els alts nivells de socialització dels entorns dels habitatges de masses van permetre descobrir un seguit d'interessos comuns, en una unitat de veïnatge que reproduïa les condicions de concentració capitalista de la producció i la gestió de les grans concentracions fabrils de la revolució industrial i que trobaríem a l'origen dels primers sindicats obrers.²⁴ Això es podria traduir –hauríem d'afegir, per la nostra banda– dient que no és el mateix la lluita dels veïns-obrers, com a obrers, que es fan forts als seus barris en les grans revoltes urbanes contemporànies, que la lluita dels veïns-obrers, com a veïns, als grans conglomerats d'habitatges que envoltaven les grans ciutats europees durant les dècades dels seixanta i setanta. Estem parlant, doncs, de com, en aquestes condicions, es podia produir per primera vegada una percepció en clau de lluita de classes del significat del fenomen urbà.²⁵

Aleshores entra en qüestió un aspecte fonamental en la vella discussió sobre el valor i el sentit de l'urbanisme produït pel Moviment Modern en matèria d'habitatge de masses. Si poséssim l'accent en l'avaluació positiva en termes de progressisme, conclouríem que, per més criticables que fossin pel que fa a les condicions de projectació, execució,

assignació, manteniment, etc., iniciatives com les de Badia van respectar alguns elements d'aquell projecte modern de grans nucleacions orgàniques d'habitatge social que derivaven directament d'una inspiració sindicalista, com ara l'adopció d'illes obertes, la incorporació de centres cívics i, sobretot, l'apologia del model d'unitat de veïnatge que constituïen. Si, per contra, enfrontem les propostes racionalistes de grans concentracions aïllades de veïnatge obrer com una estratègia al capdavant reaccionària, destinada a generar conformisme entre els treballadors, conclouríem que la situació acabarà propiciant, tard o d'hora, que els conflictes latents esdevinguin oberts i, tot plegat, "hiciera posible el aprovechamiento de tales espacios comunes con fines no deseados".²⁶

Hi ha raons que farien plausible aquesta suposada voluntat d'evitar, tant sí com no, la concentració de les noves i les velles "classes perilloses", és a dir, evitar que aquells grups socials que, per una o altra causa, poguessin resultar ingovernables, es poguessin enrocar per conspirar o per defensar-se a la intricada trama de certs barris antics de les grans ciutats i, més tard, a les grans concentracions de blocs "socials". De fet, la realitat és que aquesta condició problemàtica dels polígons d'habitatges s'ha mantingut arreu d'Europa, com ho demostra el fet que aquest tipus de conglomerats a les zones periurbanes del Regne Unit, de França o de Bèlgica sigui periòdicament escenari d'esclats d'allò que els mitjans de comunicació anomenen "violències urbanes", autèntiques revoltes protagonitzades per les noves expressions actuals de la classe obrera, alimentades en bona mesura per la immigració extracomunitària. La pel·lícula *La Haine*, dirigida per Mathieu Kassovitz l'any 1994, descriu d'una manera molt encertada aquest clima d'hostilitat contra el sistema que ha quallat a nombroses ciutats-dormitori, en aquest cas, de l'extraradi de París. Altres països del món en serien igualment proveïdors de proves. Pensem, per exemple, en el paper fonamental que han jugat els blocs 23 de enero a Caracas en la consolidació política del chavisme a Veneçuela. Molt més a prop, a l'àrea metropolitana de Barcelona, s'ha mantingut la tensió a zones on la marginació ha estat condemnada a viure reclusa, però on també hi ha hagut la possibilitat d'organitzar-se per a l'autodefensa. El setge policíac a Sant Cosme, el novembre de 2003, en seria un cas significatiu, com ho seria que la reforma promesa a La Mina hagi començat per la localització d'una comissaria ben visible dels Mossos d'Esquadra, que, en el nostre cas, recorda inevitablement la instal·lació de la *casacuartel* de la Guardia Civil a Badia del Vallès.

Cal reconèixer que la hipòtesi segons la qual les dificultats a l'hora de controlar les ciutats dormitori des del punt de vista polític i policíac va

160 ser una de les raons que va determinar el seu abandonament com a tipologia a practicar és agosarada, tot i que plausible. Ara bé, el que hauriem de deixar clar és que entre aquests factors que –incloent-hi aquest o no– van provocar el declivi dels barris populars de blocs no figura la solució definitiva dels problemes d'acomodament dels més desfavorits, que havien provocat la seva generalització. Les abominables i abominades ciutats dormitori dels seixanta i setanta van resultar d'una intervenció pública que assajava solucions a un problema de l'habitatge cada cop més aguditzat, un problema que fins aleshores havia estat alleujat a través de l'autoconstrucció en agrupacions barraquistes, igualment detestable. Per descomptat que tant una solució com l'altra van ser indesitjables i és difícil justificar un elogi, tant de l'infrahabitatge barraquista com de la construcció gairebé fraudulenta de blocs en condicions pèssimes. Ara bé, eren certament *solucions*, i solucions a un problema que no ha deixat mai d'existir, si és que, en certs sentits, no s'ha aguditzat amb la persistència d'una demanda que continua molt activa: la dels joves que volen formar noves llars, la de la gent gran que només pot pagar lloguers molt baixos i, un cop més, com sempre, la que prové de la immigració.

No es tracta de recordar en aquestes pàgines les dimensions del problema de l'habitatge a la Catalunya d'ara mateix, però sí que l'alternativa a les velles polítiques de construcció social –Badia en va ser un exponent– no han estat noves polítiques de construcció social, sinó la renúncia a entendre l'habitatge com un servei públic i el refús gairebé absolut a plantejar-se la qüestió de la seva inaccessibilitat per a una bona part de la població. És més, sembla que la situació s'inverteix. Si als seixanta i setanta vam ser testimonis d'expropiacions massives de sòl privat per part de l'Administració, ara són els ajuntaments –incloent-hi el de Barcelona i els de l'àrea metropolitana– els que es deixen expropiar per les immobiliàries, en la mesura que han descobert que posar terrenys públics al servei de la promoció privada i l'especulació constitueix una de les seves fonts de recursos més grans, si no la més important. Tot en un marc definit per la pràctica desaparició de l'habitatge protegit i de promoció pública, una oferta de lloguers cada cop més escassa i més cara i, fins i tot, la desaparició de les pensions barates al centres urbans deteriorats, que eren l'últim recurs de les persones amb una situació més precària. L'any 1966, Josep Maria Martorell feia una llista dels factors que permetrien posar l'urbanisme al servei de la integració dels immigrants: 1. socialització del sòl; 2. planificació política lliure de les ingerències de grups de pressió i d'interessos empresarials; 3. participació dels veïns en la gestió dels barris, i 4. l'esforç del mateix urbanisme per contribuir de manera eficaç

a humanitzar les ciutats.²⁷ Cal preguntar-se quants d'aquells objectius, plantejats en plena època porciolista de Barcelona, s'han complert o, més aviat, si no hem acabat per anar en la direcció justament oposada, és a dir, l'agudització de tots aquells obstacles que impedièren fer del disseny de ciutat un compromís realment públic.

En un moment en què l'augment del preu de l'habitatge ha assolit nivells demencials –un 120% entre 1996 i 2004– i en què l'especulació immobiliària compta amb la complicitat quan no amb el concurs de l'Administració, s'enyora una intervenció estatal que –d'una manera ben diferent que en les èpoques anteriors– busqui i trobi solucions justes, en el sentit que estiguin en condicions de garantir la naturalesa de l'habitatge com un dret fonamental. Per desgràcia, és possible que aquestes alternatives a les demandes públiques d'habitatge segueixin considerades com un afer menor a les agendes governamentals i que els ajuntaments siguin encara guardians i garants del gran moment que viuen les grans empreses dedicades a la construcció i venda de pisos. L'habitatge només és un problema per a les persones que busquen una casa i no poden pagar-la als preus actuals, però no per a l'Administració, ni tampoc per a l'arquitectura ni per a la projecció urbana, que el darrer quart de segle, si més no a Catalunya, ha viscut consagrada a les iniciatives espectaculars i grandiloqüents lligades al màrqueting urbà.²⁸ Examineu les guies d'arquitectura moderna de l'àrea metropolitana i comprovareu que, a partir de l'anomenada transició democràtica, la preocupació central a Barcelona i la seva perifèria ha consistit a generar "espais públics de qualitat" –un eufemisme per al·ludir a l'arquitecturització sistemàtica del carrer i de la plaça– i equipaments "de prestigi", encarregats sovint a *estrelles* de l'arquitectura internacional. Però amb prou feines hi fan cases per viure-hi, i encara menys, cases per allotjar unitats domèstiques de recursos escassos.²⁹

Ara bé, si per ventura la preocupació per l'habitatge social es recuperés, i es reprengués el paper central de la gestió pública en el creixement urbà, està clar que no es traduiria en una revifalla del que eren les polítiques de grans conjunts residencials per a les classes populars, ni en la tipologia dels desprestigiats polígons d'habitatges, ni tan sols dotant-los de la qualitat i la dignitat que no van tenir Badia ni tants altres casos similars. I és probable que a l'origen de la renúncia d'aquesta mena d'opció hi hagi el fracàs d'aquest format urbanístic per purgar la vida urbana de la seva tendència crònica al conflicte i de la predisposició a esdevenir justament el contrari del que s'havia previst que fos, és a dir, nuclis que fan arribar als poderosos la notícia de la condició ingovernable substancial de les ciutats.

161

162 NOTES

- 1** Ch. Beringuier, "Plan de urbanismo y práctica política", a Ch. Beringuier et al., *Urbanismo y práctica política* (Madrid: Los libros de la frontera, 1979): pàgs. 79-105.
- 2** Un treball acurat sobre les polítiques d'habitatge que van inspirar la creació de Badia i en van condicionar l'evolució, des de les primeres expropiacions fins a l'assignació dels habitatges, és el d'Assumpta Jané i Montserrat Caldes, *Ciutat Badia: barri, ciutat i sistema metropolità* (Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 1987).
- 3** Sobre aquesta etapa en la història del creixement urbà a Espanya, em remeto a Horacio Capel, *Capitalismo y morfología urbana en España* (Barcelona: Libros del Cordel, 1975).
- 4** Un balanç del que havien estat les polítiques d'habitatge social a Catalunya ben interessant, pel moment en què va ser formulat per qui apareixeria després com un dels referents teòrics del desenvolupament urbà posterior de Barcelona, amb les seves idees sobre "noves centralitats", el trobem a Joan Busquets, "La ciudad y la versión 'social' de su crecimiento", *CAU* 42 (març-abril 1977): pàgs. 56-61. Es tractava d'un número monogràfic sobre l'habitatge social.
- 5** Amador Ferrer, *Els polígons a Barcelona* (Barcelona: Edicions UPC, 1984).
- 6** En aquest sentit, cal recordar que el mateix Josep Lluís Sert reproduïa d'una manera destacada una gran fotografia de la casa-bloc de Sant Andreu, com a exemple de la seva definició d'unitat de veïnat, al seu fonamental *Can Our Cities Survive?*, publicat a Harvard l'any 1942. Vegeu la pàgina 73 de la versió catalana de l'obra en facsimil, *Poden sobreviure les nostres ciutats? Un abc dels problemes urbans, anàlisi i solucions* (Barcelona: Departament d'Obres Públiques i Urbanisme, Generalitat de Catalunya, 1983).
- 7** Pere Hereu i Ignasi de Solà-Morales, "Miseria de la arquitectura", *CAU* 43 (maig-juny 1977): pàgs. 56-64. Aquest número de *CAU* va ser consagrat monogràficament a Badia, amb el títol *Ciudad Badia, ¿un modelo con futuro?*
- 8** Cal matisar que, si és així, és perquè la condició protegida de la pràctica totalitat dels habitatges els fa prohibitius per a qualsevol comprador eventual que no pugui demostrar un nivell d'ingressos baix.
- 9** Les dades s'han recollit l'octubre de 2005 de la pàgina web de l'Idescat.
- 10** *Informe Social del municipi de Badia del Vallès*, Àrea de Benestar Social, informe general de l'1 d'abril de 2003.
- 11** Abel Albert i Mas, "El Vallès Occidental en l'articulació del territori metropolità de Barcelona", a Joan Roca, coord., *La formació del cinturó industrial de Barcelona* (Barcelona: Institut Municipal d'Història-Proa, 1997): pàgs. 481-489.
- 12** Citat per Bru Rovira i Imma Santos, *Badia del Vallès* (Barcelona: Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, 1995): pàg. 50. Col·lecció Els barris d'Adigós.
- 13** Recordeu, posem per cas, la manera com s'emfasitzà insistentment l'origen badienc de l'únic fill famós amb què han comptat, que va ser, com tothom sap, Carles Busquets, el porter format al Badia FC i que va defensar la porteria del Barça al llarg de dinou temporades, fins que la marxa de Cruyff el va relegar a la banqueta.
- 14** Jesús Contreras, "Pròleg", *Família i Benestar Social, Polígon Gornal* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993): pàgs. 14-15.
- 15** Hi ha hagut, al capdavant, quatre accidents provocats per les avionetes que s'enlairen o aterren a l'aeròdrom de Sabadell i que, per fer-ho, han de fregar els terrats de les cases de Badia: 1997, 1 mort; 1999, 1 mort; 2001, 1 mort; 2002, 4 ferits; i 2005, 2 morts.
- 16** Ara bé, pel que fa als greus aldarulls de juny de 1997, els protagonistes no eren guàrdies de la caserna de Badia, sinó d'un destacament d'antivallots cridat per la mateixa guàrdia urbana de Badia, davant la desobediència d'uns joves que es negaven a acabar la festa.
- 17** http://barcelona.indymedia.org/newswire/display_any/145866
- 18** Les festes són com monuments efímers on l'àmbit no és ja l'espai, sinó el temps. Serveixen, com els monòlits o les estàtues eqüestres, per recordar-nos què és el que val la pena recordar. El 1997 es va celebrar, amb una assistència massiva de badiencs, un acte homenatge al pilot que, el setembre de 2001, va aconseguir estavellar l'avioneta a pocs metres del supermercat Alcampo, i va evitar, abans de morir amb el seu aparell, el que podria haver estat una tragèdia. Al final de l'acte, la crònica informava: "Una vez concluido el capítulo de parlamentos, en el mismo lugar se preparó una butifarrada". Com si la comunió festiva fos l'única manera simbòlicament pertinent de retre homenatge a l'heroi cultural que es volia evocar.

163

- 19** En clau francesa, sobre la distància com a artefacte de sociabilitat entre el *lotissement* i el *quartier*, em remeto a Frédérique Chlous-Ducharne, Marie Gourvès i Patrick Le Guirriec, "Du lotissement au lotissement. L'Évolution d'un quartier péri-central de Rennes", *Les Annales de la Recherche Urbaine* 90 (setembre 2001): pàgs. 85-92.
- 20** Per Badia passen alguns dels grans senders que travessen Catalunya i bona part dels que constitueixen la xarxa del Vallès. A l'hora de senyalitzar-los i advertir els senderistes de les bondats de l'indret on havien anat a parar, l'única oferta que els va poder oferir va ser la ruta del *tapeo*, degudament indicada, que convidava als passants a visitar els 17 bars i frankfurts de la vila, per degustar-ne les tapes.
- 21** Amador Ferrer, "L'immerescut descrèdit dels polígons", a Josep Lluís Mateo, ed., *1856-1999. Barcelona contemporània* (Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 1996): pàg. 150.
- 22** Iván Miró, "Accions en la participació. La colització del consens i la mediació per a la pau social", a Unió Temporal d'Escrites, *Barcelona, marca registrada. Un model per desarmar* (Barcelona: Virus, 2004): pàgs. 178-181.
- 23** Manuel Castells, "Política de la vivienda y sindicalismo urbano: los *Grands Ensembles* de París", *La ciudad y las masas. Sociología de los movimientos sociales urbanos* (Madrid: Alianza, 1986): pàgs. 118-148.
- 24** Aquesta analogia entre sindicalisme obrer i sindicalisme urbà era explícita en el cas català, com ho demostra la constitució, a la primera meitat dels anys setanta, del que s'anomenaven Comissions de Barri, en al·lusió directa a les Comissions Obreres que encapçalaven el moviment obrer clandestí de l'època. Aprofitaré, si m'ho permeteu, l'avinentesa per rememorar la concreció d'aquesta tendència a imitar els mecanismes d'inserció en les institucions sindicals franquistes del sindicalisme de classe. De la mateixa manera que CC.OO. va aplicar amb força eficàcia la doctrina d'ocupar les estructures del sindicat vertical –el CNS–, les Comissions de Barri, impulsades sobretot per Bandera Roja –com se sap, proveïdora privilegiada de quadres de les futures institucions municipals postfranquistes–, van promoure una campanya de "desembarcament" als ajuntaments franquistes. El gran assaig d'aquesta política va ser la presentació a regidor per al "Distrito Nueve" del treballador de la Pegaso Fernando Rodríguez Ocaña, que va guanyar les eleccions municipals pel terç familiar –les úniques on es practicava el sufragi universal, tot i que restringit als caps de família–, si bé, finalment, va ser desqualificat per una estratègia legal del mateix ajuntament. Vegeu, en aquesta línia, Fernando Rodríguez Ocaña, *Candidato de los trabajadores* (Barcelona: Avance, 1980). Convé remarcar aquí que aquesta campanya va tenir com a base i escenari els nuclis de blocs de 9 Barris: Canyelles, Ciutat Meridiana, Trinitat Nova, Guineueta...
- 25** Caldria recordar que aquesta dimensió sindical ja estava present en la mateixa concepció racionalista de les concentracions de blocs de cases. Le Corbusier havia imaginat la *Ville Radieuse* dirigida per un sistema de govern d'inspiració clarament sindical, la qual cosa era congruent amb la seva estreta vinculació biogràfica amb el sindicalisme. Kenneth Frampton, *Historia crítica de la arquitectura moderna* (Barcelona: Gustavo Gili, 1987): pàgs. 186-187.
- 26** Alfonso Iglesias et al., "Urbanismo y lucha de clases", *Cuadernos para el Diálogo*, XIX extraordinario (abril 1970): pàg. 62.
- 27** Josep M. Martorell, "Participació de l'urbanisme a la integració dels immigrants", *Serra d'Or* (novembre 1966): pàg. 26.
- 28** Tot compartint aquesta anàlisi, l'arquitecte Josep Maria Montaner advertia, en un article interessant i lúcid, sobre algunes excepcions en forma d'intervencions administratives i arquitectòniques d'una rara dignitat, per exemple, les reformes en profunditat de barris de blocs com ara El Polvorí, la Via Trajana, els Habitatges del Governador o el Turó de la Peira, a Barcelona; Sant Cosme, al Prat de Llobregat; Arrahona, a Sabadell, o Sant Roc, a Badalona ("Vivienda social", *El País*, 13 de maig de 2005).
- 29** Si prenem per exemple la guia Actar, sens dubte la més completa, observarem el declivi de les iniciatives remarcables en matèria d'habitatges, des de la perspectiva arquitectònica, i la seva desaparició si parlem d'obra social, a partir de 1976. Cf. Manuel Gausa, Marta Cervelló i Maurici Pla, *BCN. Barcelona: guia d'arquitectura moderna* (Barcelona: Actar, 2004).